

«Сейфуллин оқулары – 18: «Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.ІІ, Ч.ІІІ. – Б.228-232

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА БЮДЖЕТ ШЫҒЫСТАРЫНЫҢ МӘНІ

Қожахметова Д., 2 курс студенті

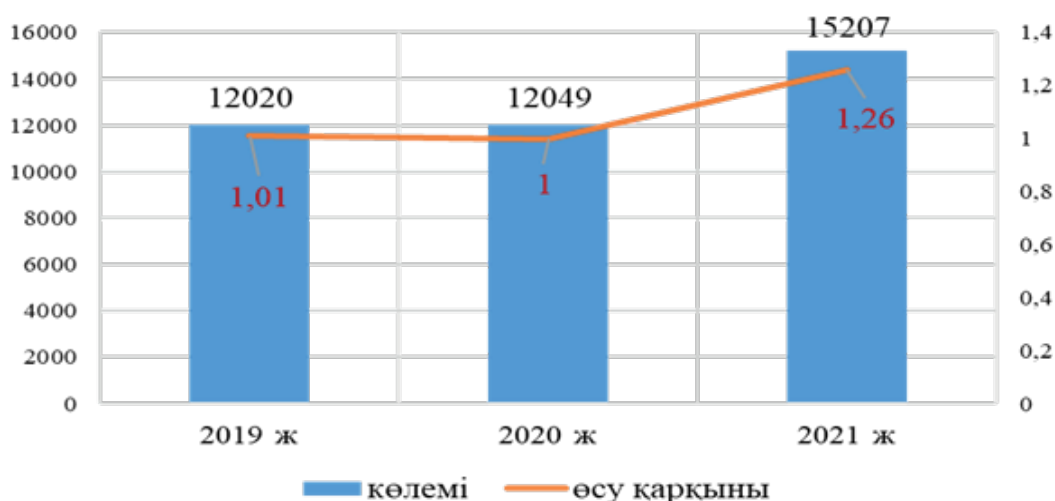
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Дағдарыс кезеңінде көптеген елдер өз экономикаларын қолдау үшін фискалды ынталандыру шараларын кеңінен қолданады. Қазіргі уақытта қазақстандық экономиканы осындай ынталандырудың орындылығы белсенді талқылануда.

Соңғы жылдар ішінде Қазақстан Республикасының экономикалық стратегиясы макроэкономикалық ахуалды тұрақтандыруға қол жеткізу болды, бұл мемлекеттік бюджет тапшылығын қысқартуды және қатаң монетарлық және кредиттік саясатты іске асыруды білдірді.

Бүгінгі таңда өзекті мәселе дағдарыс жағдайынан кейін әлемдік экономиканы сауықтыру болып табылады. Бір жыл ішінде коронавирус халықтың азаюына ғана емес, сонымен бірге тұтастай экономикаға теріс әсер еткен ауқымды проблема болып табылады.

Мемлекеттік бюджет елдің негізгі қаржылық жоспары бола отырып, билік органдарына мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын жүзеге асыруға нақты мүмкіндік береді. Бюджет қаражатты жұмсаудың нақты бағыттарын, ұлттық табыс пен ішкі жалпы өнімді қайта бөлуді белгілейді, бұл оған экономиканың тиімді реттегіші ретінде әрекет етуге мүмкіндік береді [1].

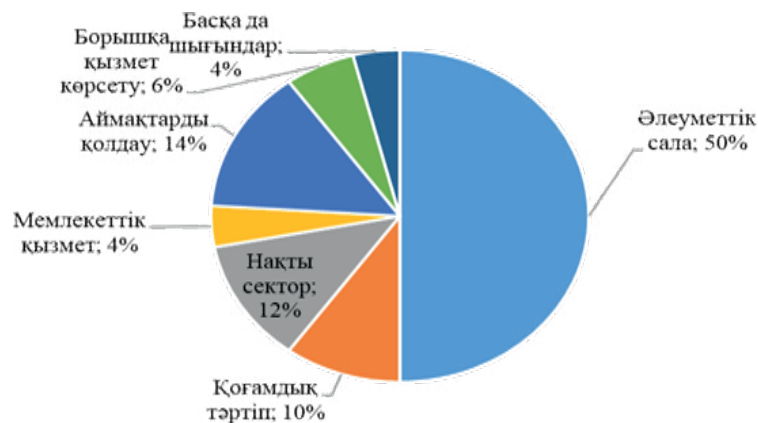
Сурет 1 - ҚР республикалық бюджет шығыстарының динамикасы, млрд тг

2020 жылдың басында экономикалық жағдайдың күрт нашарлауы бюджет саласындағы жағдайдың теріс дамуына әкелді.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің шығыстарында (2

сурет) әлеуметтік инфрақұрылымды - білім беруді, денсаулық сақтауды, Халықты әлеуметтік қорғауды (50%), экономикалық салалардан-көлік пен байланысты қаржыландыру басым болады. Функционалдық топ- қорғанысқа арналған шығыстар- азаматтық қорғанысқа (төтенше оқиғалар кезінде) және әскери комиссариаттарға арналған шығындарды қаржыландыруды білдіреді.

Қазақстан – әлеуметтік мемлекет, бұл дегеніңіз қазынаға жиналған қаржының басым бөлігі халықтың әл-ауқатын көтеруге, дұрыс білім алуына, денсаулық саласын жақсартуға арналады деген сөз. Шынында да, біздің елдің жыл сайынғы шығыстарының жартысына жуығы азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, әлеуметтік дамуына бағытталады [2].

Сурет 2 - ҚР Республикалық бюджеті шығыстарының құрылымы, 2021 жыл

2021 жылғы республикалық бюджет іс жүзінде «әлеуметтік бағдарланған» болып шықты. Коронавирустық инфекцияның таралуына және елде төтенше жағдай режимінің енгізілуіне байланысты жыл басында республикалық бюджет ұлғайту жағына қайта қаралды.

Атап айтқанда, ҚР еңбек және халықты әлеуметтік қорғау бюджеті 2021 жылы 3915,2 трлн.теңге мемлекеттік органдар арасындағы ірі бюджеттердің біріне айналды. Оның үлесіне Республикалық бюджеттің барлық шығыстарының 27% - ы тиесілі.

Егер жекелеген түйінді министрліктердің бюджеттерімен салыстыратын болсақ, онда ЕХӘҚМ-де барлық министрліктер арасында ең ірі бюджет алынады. Бұдан әрі денсаулық сақтау министрлігі бюджеті 2,1 трлн.теңге және білім және ғылым министрлігі-1339,5 трлн.теңге.

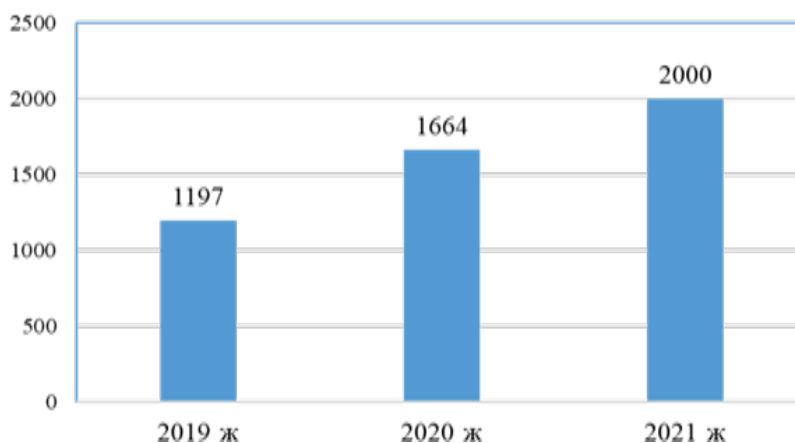

Сурет 3 - 2021 ж. республикалық бюджеттегі әлеуметтік шығындар көлемі, млрд тг

Егер ЕХӘҚМ бюджетін алатын болсақ, онда Министрліктің барлық шығыстарының 89%-ы «Азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қамсыздандыру және оларды төлемдер бойынша сүйемелдеу» деп аталатын бір бапқа, яғни зейнетақы, жәрдемақы төлеуге келеді. Министрлік шығындарының келесі ірі бабы «Жұмыспен қамтудың 2020- 2021 жылдарға арналған Жол картасының іс-шараларын іске асыру» болып табылады, оған республикалық бюджеттен 300 млрд.теңге көзделген, бұл ЕХӘҚМ-нің барлық шығыстарының 7,5%-ын құрайды. Министрлік шығыстарының үшінші ірі бабы 80 млрд теңге көзделген «Еңбек» Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасын іске асыру болып табылады. Жалпы, жұмыспен қамтудың екі бағдарламасына 380 млрд.теңге қарастырылған. Көріп отырғаныңыздай, жұмыспен қамту бағдарламаларына жұмсалатын шығындар Министрліктің әлеуметтік төлемдерден кейінгі шығындарының үлкен бөлігі болып табылады.

Сондай-ақ, Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау мақсатында 2020 жылы азаматтарды қолдау үшін зейнетақы төлемдері мен мемлекеттік жәрдемақылар мөлшері екі есеге артқан. Ынтымақты зейнетақының өсімі 12% - ды, ал базалық зейнетақы мен мемлекеттік жәрдемақылардың өсімі 10%-ды құрады. 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап зейнетақы мен жәрдемақы қайтадан индекстелді. Нәтижесінде ынтымақты зейнетақы 7%-ға, базалық зейнетақы мен мемлекеттік жәрдемақы 5%-ға өсті. Сондай-ақ, азаматтарға зейнетақы жинақтарының бір бөлігін тұрғын үй жағдайларын жақсартуға, емделудың ақысын төлеуге немесе жеке компаниялардың басқаруына беруге мақсатты пайдалану мүмкіндігін беру бойынша жұмыс жүргізілді.

Пандемия жағдайында медицина қызметкерлерінің жұмысының нәтижелері тікелей әлеуметтік жағдайға байланысты екені белгілі болды, оған нақты адамдардың өмірі ғана емес, сонымен бірге тұтастай алғанда экономиканың тұрақтылығы да байланысты. Сондықтан медицина қызметкерлерін әлеуметтік қолдау шаралары ел басшылығының ерекше бақылауында. Мемлекет басшысы биылдан бастап дәрігерлердің жалақысын кезең-кезеңмен көтеру және 2023 жылға қарай экономикадағы орташа жалақыдан екі жа- рым есе жоғары деңгейге жеткізу міндетін қойды.

Сурет 4 - ҚР республикалық бюджеттегі денсаулық сақтау шығыстарының динамикасы, млрд тг

Нақтылаудың басымдықтары пандемиямен күресу шаралары және бұрын қабылданған міндеттемелер болды. Осы бағыттар бойынша бюджет шығыстары 1,3 трлн теңгеге (3 млрд доллар) ұлғайтылып, 15,3 трлн теңгені (35,4 млрд доллар) құрайды.

Бюджет шығыстары қосымша түсімдер; Ұлттық қордан нысаналы трансферт тарту және бюджет тапшылығы есебінен ЖІӨ-ге 3,5 пайызға дейін ұлғайтылды.

Пандемия кезеңінде халық пен бизнесті қолдаудың дағдарысқа қарсы шараларына барлық көздерден түзетілген қаржыландыру көлемін ескере отырып, 2020 жылы 6,9 трлн теңге бөлінді. Оның ішінде елдегі экономикалық тұрақтылық пен төтенше жағдай режимін қамтамасыз етуге республикалық бюджеттен 1,2 трлн теңге қарастырылған. Қалған қаражат ағымдағы іс-шараларға, бағамдық айырманы қамтамасыз етуге және елдегі макроэкономикалық жағдайдың өзгеруіне байланысты кіріс бөлігінің ысырабын өтеуге қосымша қаражат ретінде бөлінді [3].

Сурет 5 - Нақты экономика секторының шығындары, млрд.тг

2020 жылдың қорытындысы бойынша барлық деңгейлерде дағдарысқа қарсы қаражатты игеру түзетілген жоспарға 99,5% - ды құрады. Мемлекеттік қаражаттың едәуір көлемін (60% - дан астам) жергілікті атқарушы органдар нысаналы трансферттер түрінде іске асырды. Үкімет бекіткен дағдарысқа қарсы шаралар жоспарының нақты орындаушылармен, қаржыландыру көлемімен және көздерімен болмауына назар аударылды, бұл одан әрі бөлінген қаражаттың орталық деңгейде де, жергілікті деңгейде де жұмсалуды бақылау мен мониторинг процесін қиындатты, бұл қатысушылардың дағдарысқа қарсы шараларды екіұштылықпен түсіндіруіне және олардың ағымдағы іс-шаралармен араласуына байланысты.

Пандемия кезінде ауыр контрциклдік салық-бюджеттік шаралар енгізілгеннен бері билік экономиканы тұрақты қалпына келтіруге деген ұмтылысын көрсетті. Сәуірде COVID-19 пандемиясына байланысты шараларға шығындарды көбейту және экономиканы қалпына келтіруді қолдау үшін 2021 жылға қосымша бюджет қабылданды.

Үкімет 2021 жылды қолдау пакетіне тағы 3,0 млрд АҚШ немесе ЖІӨ-нің

1,7 пайызында қаржы бөлу жоспарланды. Бюджет шығыстарының басым салалары мыналарды қамтиды: пациенттермен тікелей жұмыс істейтін медицина персоналын және денсаулық сақтау жүйесін қолдау; шектеу шараларының әсерін сезінуді жалғастыратын ШОБ-ты қолдау; Көлік және инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыру; жұмыссыздарды және экономикалық белсенді емес халықты қайта даярлау бағдарламалары үшін және денсаулық сақтау жүйесі үшін қаржыландыруды ұлғайту; ауылдық аумақтарды дамыту. Осылайша, бюджет шығыстары пандемия басталғаннан кейін 2020 жылы шығыстар деңгейіне қатысты ЖІӨ-нің 23,6 пайызында айтарлықтай өзгеріссіз қалады, ал кірістер ЖІӨ-нің 21,2 пайызына дейін (2020 жылы 20,5 пайыз) өседі деп болжануда [4].

Әлемдік экономиканың турбуленттілігі, коронавирустық пандемия- мұның бәрі мемлекеттік бюджеттің шығындарын арттыруды талап етті. Біздің елімізде қазақстандықтарды қорғау үшін дағдарысқа қарсы бұрын-соңды болмаған шаралар қабылданды. Қосымша бөлінген бюджет қаражаты, қажетті заңнамалық шаралар- осының бәрі барлық әлеуметтік міндеттемелерді орындауға және отандық экономиканы қолдауға мүмкіндік берді. Сонымен бірге, бюджет қаражатын игерудегі ұтымдылықтың, нәтижеліліктің және тиімділіктің жеткіліксіздігі әлі де өзекті болып отыр. Бұл мәселеде проблемаларды шешудің жүйелі тәсілі ғана ел басшылығы біздің азаматтарымыздың өмір сүру сапасын арттыру бойынша қойған барлық міндеттерді толыққанды орындауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Омирбаев С.М., Интыкбаева С.Ж., Адамбекова А.А., Парманова Р.С. Государственный бюджет: учебник.- Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011.- 632 с.
- 2 Isakhova Parida. Development of the social protection funding mechanisms in the Republic of Kazakhstan // Revista Espacio 2018 – Vol. 39 (№27).- P.31-39
- 3 Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан www.primeminister.kz
- 4 ҚР Қаржы министрлігінің ресми сайты. Статистикалық бюллетень, 2019-2021 жж. <https://www.gov.kz>.